

EUROPAS SAMVETE

BENEDETTO CROCE OM POLITIK OCH MORAL

Av docent NILS SVANBERG, Uppsala

DEN stora vågen av europeisk diktaturtendens har aldrig stött på någon solidare förargelseklippa än den italienske humanisten — kulturhistorikern, filosofen, essäisten — Benedetto Croce. Det årtionde som gått, sedan Croce — som för ett par veckor sedan fyllde 70 år — presenterades för denna tidskrifts läsare (1925), har lyft hans verk till den historiska tragediens högsta höjd och den aktuella stridbarhetens betydelsefullaste utsiktspunkter.

Med vaken reagens har Croce alltid följt vårt sekels kriser och förstått att tolka deras historiska bakgrund; så i det klassiska verket om 1800-talets historia, vars avslutning är en uppgörelse med kommunism och diktatur.

När den italienska nationalismen tog fart, stämplades Croce som onationell på grund av sin kulturellt tyskvänliga läggning. Dokumenten från denna Croces kulturkamp, samlade i tysk översättning av den österrikiske konsthistorikern Julius v. Schlosser: »Randbemerkungen eines Philosophen zum Weltkriege», 1921, vittna om ovanligt mod. Under de allmänna förberedelserna till brytning med Tyskland vågade han plädera för saklig debatt även av den tyska krigsledningens åtgärder. Samtidigt förlorade han det officiella Tysklands sympati genom att ta avstånd från vissa diplomatiskt fördomsfria bortförklaringar av infallet i Belgien. Om kriget överhuvud, utmålade som något i sig moraliskt högt, vågade han yttra, närmast till den italienska krigsentusiasmen: »Men i synnerhet förundrar mig försöket att med förnuftsgrunder och uppmaningar övertala ett folk till krig» (Italia nostra, 6 dec. 1914). Han vågade, då kriget var i gång, be patrioterna överväga, om det inte var ärofullare för soldaterna att tro sig strida mot jämställda, aktningsvärda motståndare än mot de förbrytare, som propagandan målade ut (Critica, maj 1916). Och samtidigt, nästan i samma andedrag, kunde han stämpla som 1800-talsmässigt steril

den ideologi, som i de kämpande såg »blodtörstiga djur» och intet annat. Vid denna tid ställde man i Italien den »latinska» livsuppfattningen, d. v. s. den katolska, mot den stridbara »germanska». Croce vågade företräda det »germanska», uttytt i hans egen anda som ett historiskt och aktivt mänskligt ideal, ej som primitiv krigsdyrkan (*Critica*, maj—sept 1916). Här bevisade han sin sällsamma förmåga av idealism och realpolitiskt förstånd: »Min tro på detta historiska och kämpande livsideal är så stor, att jag är övertygad, att i detta krig de latinska folken och England ingalunda skola befästa sitt eget demokratiskt paradiska ideal utan förstöra det och att de efter krigets slut skola vara mindre demokratiskt-fantastiska, mera 'krigiska' än på länge.» I sin profetia om den demokratiska livssynens expansion har Croce fått historiens bekräftelse i blott alltför hög grad.

Utvecklingen norr och söder om Alpena slog tillsamman; det behöver ej sägas att liberalen Croces namn allt mindre gärna nämndes. Icke desto mindre residerade han alltfört i sitt Neapel, en andlig stat i staten, i stolt landsflykt inom det lands gränser, vars kulturella och politiska särart han så eminent förstått att tolka och själv representerar i dess lojalaste och tillika allmängiltigaste form. Det fanns en tid, då Italiens motsättning mot det nationalsocialistiska Tyskland var ett faktum. Outtröttlig som sanningssägare, försummade Croce icke att i sin tidskrift med det sägande namnet *Critica* beröra de tyska arbeten, som på sitt sätt talade tankens och frihetens språk. Men han ivrade också med ett patos, som osökt klädde sig i majestätiska Dante-citat, mot de stora fraserna, stillösheten och »sådan prostitution av vetenskapen, som icke den sunda politiken (och inte ens den osunda) har något gagn av» (*Critica*, januari 1934).

Croce hör alltså till de få, som i själva sitt tänkande hävda, att det finns något som kallas för moral.

Man bör minnas, att denne modige politiskt-kulturelle ledare, denne gode italienare och ansvarskännande europé, också haft djärvheten att tro på den klara tankens och den varma konstnärliga ingivelsens egenart. Croces litterära och filosofiska verk synas bestämda att bli en kommande kulturs samlingstecken, liksom detta verk självt återspeglar och förnyar allt det väsentliga i sin tids tendenser och i outtröttlig polemik ger riktiga proportioner åt det oväsentliga. — En svensk Croce-översättning av större omfattning än den enda förefintliga (*Estetiskt breviarium*) vore kanske

den största tjänst, som kunde göras vår litteratur. Också blott i förbigående må en flera gånger framförd tanke beröras: de litterära Nobelprisen böra naturligtvis ej utdelas på politiska grunder, men en politiskt värdefull insats kan ej heller få räknas som ett uppväggande hinder.

För att förstå, hur konsekvent Croce resonerar om *moral och politik*, bör man erinra sig några allmänna drag i hans tänkande. Ehuru han inleder sitt huvudverk med »estetiken», är det meningslöst att beskylla honom för esteticism. Han har den sällsynta förmågan att tala om en sak i sänder och likväl ej förlora helheten ur sikte. Så redan när han fastställer estetikens och logikens *ömsesidiga beroende*. Utan förmågan att uttrycka klart, begripligt, adekvat, skulle ingen tanke arbetas fram till konkret liv. Och om uttryckets förmåga, den estetiska, alltså har ett slags primat »för ordningens skull», så kan i realiteten intet konstverk, intet uttryck tänkas, som icke går att se under sanningens synvinkel — och även under de övriga mänskliga värdenas, nyttans och moralens.

Croces konst att både särskilja och sammanhålla själsfunktionerna synes ytterst dyrbar just nu. Vår tid har gått och går i värdenihilismens tecken. Och *om* ur den allmänna förnekelsen (som sedd ur Croces positivt ideella synpunkt, naturligtvis dock är *något* positivt, i det den innebär teknikens triumf, och dess överblomstring) — *om* därur höja sig röster för något ideellt värde, stirrar man sig blind på det, rycker det ur den mänskliga helhetens sammanhang, »lanserar» det som slagord. Och så uppstår ny esteticism, ny intellektualism, ny moralism (det sista minst) och, kanske även, som plaidoyer för den materialistiske tidsguden, en ny ideologi för det tekniska, för makten och nyttan som sådana.

Om nyttan och moralen kan Croce nu konsekvent säga detsamma som om de två föregående stadierna. Innan man kan sägas *handla rätt*, måste man kunna sägas *handla*, rätt och slätt. Men å andra sidan är nytta, praxis, utan moral väl teoretiskt tänkbar — det ligger just i dess begrepp, att vara jenseits von gut und böse, icke *omoralisk* utan *amoralisk* (alldeles samma situation som det estetiska, »första», psykiska stadiets gentemot alla följande). I levande livet är emellertid varje handling underkastad moralens

måttstock. I moralfilosofi utmynnar och krönes Croces tankebyggnad. Det är den som i nedgörande syfte kallats esteticism!

Och det är nu att märka, att politik för Croce blir endast en synonym till praktisk, på individens bästa riktad handling; »economia» är en annan beteckning för samma sak. — Mest påtagligt ha Croces idéer om politik och moral utvecklats i hans lilla skrift *Politica*, som dessa rader vilja anknyta till.

Det politiska området kan icke filosofiskt avgränsas inom »det nyttigas ofantliga sfär» — alla de handlingar, varmed vi underlägga oss vår omvärld, hantera vårt husgeråd, förlika oss med våra medmänniskor, kort sagt reglera vårt praktiska liv. Det är, allt detta, en mänsklig själsfunktion. Ty de fyra eviga idéer, som möta hos Croce, äro icke öververkliga gudomligheter eller abstraktioner, utan psykiska realiteter. Det är icke fråga om Sanningen, som en allegorisk figur, utan »il pensiero che pensa», tanken som tänker. Icke heller om Godheten, utan den konkret realiserade moraliska viljan, icke om det Sköna, som ett utommänskligt normerande värde, utan om konstnärlig, uttrycksskapande verksamhet. På samma sätt är det som kallas politik ett historiskt sammanhängande förlopp. Det går icke att samla under någon »statisk» rubrik. Ja, just innebörden av ordet »stat», bragt i bruk av italienska renässansmän, är ingen annan än: de »politiska» handlingarna i deras hela vidd och mångfaldiga inbördes sammanhang. Lagar och författningar äro, också de, i reell mening, individuella handlingar; de existera genom tillämpning.

Den »politiska» sfären av mänskligt liv — som finns överallt, där sådant liv finns, och alls ej kan tänkas ersatt av något oskyldigt och fredligt »opolitiskt» tillstånd — är alltså icke i sig moralisk. Men den är icke heller motsatsen. Den ideale politikern är icke någon diaboliskt genial övermänniska. Tesen, att »ändamålet helgar medlen», har icke haft någon skickligare och obarmhärtigare motståndare än Croce. Men som alltid *förstår* han även härvidlag den bekämpade åsikten, förmår att lugnt reda ut de missbrukade paradoxernas rätta mening. Om Fredrik den store eller Cavour uttala sig, som funnes det en privat och en annan offentlig moral, innebär det endast en bekännelse, att de ej kunna komma till rätta med sina egna handlingar efter vedertagna formler. Den handling, som verkligen göres till det helas nytta, »pro patria», kan icke i verklig mening vara ett trohetsbrott eller ett mord. Den »storartade lögn», som Tasso talar om, kan icke kallas lögn annat

än med en poetisk liknelse. Historiens titaniska gestalter äro underkastade moralens dom som andra, eller kanske rättare: mera än andra.

Politik är icke ränksmideri. Staten är ett *politiskt-etiskt* begrepp. Och mot den så kallade empiriska beskrivningen av de politiska händelserna sätter Croce den politiskt-etiska historien. Dess *moraliska* dom får icke fattas som *moralistisk* — som den småskurna, egenrättfärdigt saksökande krierättningen av historiens väldiga sammanhang. — Sitt moraliska, icke moralistiska historieideal har Croce haft anledning försvara mot den historiska materialismen, som »s. a. s. glömde bort den moraliska funktionen och därmed likasom glömde bort mänskligheten». Han har också skäl att tillbakavisa den gängse missaktningen från yrkespolitikernas sida mot den som ser eller söker de mänskliga stridernas moraliska kärna.

Motviljan mot abstraktioner, klassificeringar, livsfientliga och konstlade doktriner får en mängd minnesvärda uttryck i det som Croce säger om politik och moral. Ingen vedertagen uppdelning av den ständigt skiftande historiska verkligheten tillerkännes annat värde än ett relativt. Det individuella, den ständigt nya faktiska situationen — detta har realitet. »Det historiskt väsentliga är icke de abstrakta formerna utan den konkreta politiska och moraliska verkligheten.» Endast relativt värde har skillnaden mellan olika *typer av stater*, monarkiska och demokratiska; likaså den mellan »våldets» och »överenskommelsens» regimer, fattade som väsensskilda makter i staternas liv. Frihet och tvång förutsätta varandra. Idéen om *väsensskilda statsmakter* hör hit, likaså den om cirkulationen mellan olika klasser. Detta är abstrakta, schematiska »lagar», då den historiska verkligheten — så kunde man kanske återge Croces åskådning — är *en* och *föränderlig*.

Emellertid kunna de nämnda rubrikorden, rätt och relativt förstådda, ha kontakt med den politiska verkligheten, alltså ett om ock relativt vetenskapligt värde. Detta blir för Croce däremot ej alls fallet med likhets-doktrinen, vars öden han följer under tidsenlig kritik av kommunismen. Den har, påpekar han ofta och con amore, kommit till världen i det sekel, som också sett mekaniken födas. I realiteten förintar likhetens ideal sig självt. Det leder konsekvent till *autarki*. Den enskilde blir icke ett led i en stat utan en fulländad värld i sig, som intet har att fordra eller begära av någon annan och som lika litet kan avsluta något »samhälls-

fördrag» med andra. Men hur omsorgsfull Croces kritik än är, förbiser han icke den bekämpade teoriens vikt som taktiskt hjälpmedel för praktiska reformsträvanden, som uttryck för — kanske missförstådda — ekonomiska eller moraliska tendenser.

Liksom de olika typerna av stater, så är staten själv *som isolerad enhet* en abstraktion. Man må sträva efter nya instrument att reglera staternas stridigheter. Man skall bara icke inbilla sig ha gett eller kunna ge en förblivande världsstat, ett folkförbund, en människosläktets enhet. Ty dels har denna världsstat — alltid funnits, och den bär namnet *historia*. Dels har dess liv alltid varit och skall alltid vara »stundom fredligt, stundom upprört och våldsamt, alldeles som i de enskilda staterna».

Mot det abstrakta och doktrinära riktar sig också kritiken av de politiska partierna som begrepp. Det är vanligt, att vart och ett av dem utbildar sin ideologi och gör anspråk på att äga monopoliet till »Sanning, Rätt, Vetenskap och Historia» — höga makter, anmärker Croce ironiskt, som själva ställa sig opartiska till partierna som sådana. Det hör också till sådan ideologi att göra anspråk på motståndarnas fabriksmärken. »Så har man hört påstås, att den fascistiska diktaturen vore den *sant liberala* — en användning av ordet liberal, som icke är i sig orimlig, ty frihet finns med nödvändighet i allt politiskt *liv*; men ett felaktigt påstående om man frånkänner sina motståndare frihetens idé.»

På de politiskt betydande individerna, som för sin vilja använda partietiketterna — på *deras* karaktär tar man ej miste. Det viktiga är, menar Croce, icke att vara »god liberal, god konservativ, god socialist, god radikal», utan att förstå hur man skall handla inför vissa givna omständigheter, på ett sätt som är effektivt — och därmed aldrig *helt* partibundet.

Croces teori har med nödvändighet kommit att stå i motsats till diktaturtendensen. Å andra sidan ha hans tänkesätts drag av respekt för verkligheten och av allmän vitalitet uppenbart verkat stimulerande på det politiska och historiska faktum, som är den italienska fasciststatens kraftutveckling. Det är en enkel akt av historisk rättvisa, att detta sammanhang erkännes.

Inblandning av vetenskap i politik är något som Croce i särskild grad står främmande för. Han vill genomgående motverka dessa förblandningar av *skilda men ej fientliga* makter och idéer, som annars så ofta göras för den goda effektens skull. När han garderar sig mot korsningsförsök mellan vetenskaplig teori och poli-

tisk handling, är det icke minst för att bevara vetenskapens integritet som ett egenvärde, dess frihet och klarhet. Men han menar ej, att forskaren skulle röra sig med skyggglappar i den politiska värld, där alla ha medborgarens plikt och rätt. För den oklarhet, som är släkt med kaotiskt och illojalt handlande, har Croce fint spårsinne; man läse hans lugnt skarpa, alldeles obarmhjärtiga kritik av Lenins populärfilosofi (i Giornale d'Italia, sept. 1918 — se ovan anförda »Randbemerkungen» s. 267 ff.).

Croces tänkesätt ger med sin lugna resning möjlighet att inte bara reagera negativt mot ett hårt tidsläge. Man får inte slå sig till ro med profetior om i vilken riktning världen skall gå — huvudsaken blir en ideell och övertänkt insats, som icke »cyniskt trampar ned vårt samvete» (Critica 1933, s. 160). Man får inte heller stanna i resignerad pessimism. Dekadensperioderna — trötthetspauser i utvecklingen, som icke alltid går uppåt — kunna blott gradvis, men aldrig helt utsläcka varje form av bärande mänskliga krafter. Det är en ytlig tro, att frihetens idé kunde av någon makt förintas och ersättas, heter det i ett inlägg om »dekadensens begrepp» (Critica, mars 1934). Men icke mindre ytlig är tron, att något en gång vunnet kunde bestå på annat sätt än genom oavlåtligt förnyande strid.

Croces sinnesart, trofastheten mot idéer, synes vara en sådan som är nödvändig för allt sunt politiskt strävande. — Den gyllene medelvägen går i våra dagar mellan överskyggande ytterligheter. Å ena sidan en reaktion, som går till primitiv trosvis »hedendom» och en nymornad, men därför icke mera sympatisk metafysik. Men å andra sidan får man icke glömma, att den historiska förutsättningen för denna överdrift, och liknande, har varit och är en »radikalt» cynisk kult av egennytta och det tomma nuet, en riktning som för övrigt, också den, fann ett slagord i en något abstrakt formulerad, men till sina negativa syften lättfattlig »hedendom».

Croces filosofi är den gyllene medelvägens. Denna väg är icke just guldkantad, och den är aldrig utstakad på förhand. Snarast är den att likna vid den underbara väg, som Kipling i Purun Bhagats underverk låter sin indiske filosof vandra: den kan gå både på stora landsvägen och i fjällens ensamhet, den som går den blir i viss mån hela tiden lika ensam. Dess ledstjärnor äro förmåga att fatta en idé och att offra för den.